

Martin Ugalde

Txomin Sagartzazu

Hondarribia, 36. zk., 1990-02: 1; 6.

Gure aldizkarian hilero hilero hondar alea, eta ez nolana hikoak jartzen duten horietakoa dugu oraingo honetan solaskide: Martin Ugalde.

Martin Ugalderekin blagan aritzeko motiboak bilatzen hasiz gero, ez da asmatu behar: bera dugu motiboa, eta ez hemendik horrarakoa. hala ere beti, gaurkotasanaren izenean jartzen dugu aitzakiaren bat; eta gure pertsonaiak badu aski somatua oraingoan; irabazi berri du Euskal Gobernuak eratzen dituen "Euskal Herriko Literatura Sariak" deitutako lehiaketan 1989-eko "Jon Mirande" nobela saria *Itzulera baten historia* nobelarekin.

Idazteaz eta bizitzaz, literaturaz eta kazetaritzaz atzerriaz eta aberriaz, erdaraz eta euskaraz aritu gara tertulia goxoan itsasoa parez pare genuelarik.

Martin Ugalde idazlea aspaldian gure artean dela ez da atzo goizeko kontua. Mundua korritu duen gizona, gazterik utzi behar izan zuen bere jaioterria, Andoain, Ameriketara joateko, atzerrira, Venezuelara. Caracaseko *Eusko Etxean* langile eta sustatzaile kazetan eta idazle ogibidez eta bokazioz aurrera atera zen herrialde hartako letra idatziaren munduan sari bikainak jasoaz 1947-1969 urteen arteko aldia Venezuelan egin ondoren bueltatuko da Euskal Herrira politikarekin zuen konpromezuarekin bat eginik. 1973an kanporatuko du garai hartako gobernuak Donibane Lohizunen izango delarik. 1976 urteko irailak 8an, Amabirjina eguna Hondarribira, Franco hil ondoren bueltatuko den arte.

Edozein idazleren baitan idatzitakoak markatzen duen erreferentzia ezin bestekoa ikusten hasiz gero. Martin Ugalderen kasuan obra ugariak (hogeitamalau, liburu, ezin konta ahala artikulu) adieraziko digu bere kezken norabidea: Literatura, Kazetaritza, Historia, Biografiak... Izenburu aski ezagunak dira Martinen obrak: *Hablado con los vascos* eta *Síntesis de la historia del País Vasco* (1973), *Las brujas de Sorjin* nobela (1973), *Historia de Euskadi* (1981), Sabino Arana, Jose Antonio Agirre eta Jesus Maria Leizaolari buruzko biografiak (1984), *Iltzaileak* (1959) eta *Mantal Urdina* (1985) ipuin liburuak. Jose Ariztimuño "Aitzol"i buruzko biografia (1988), eta momentuan azkeneko obrak dituen *Batasuna eta zatiketen artean* eta *Lezo Urreiztieta, biografia* (1989), beste asko tinta ontzian lajatzten ditugularik.

Martinen kasua, bestalde, gure artean gutxitan gertatzen den horietakoa da hizkuntzaren erabileran dagokionez: idazle elebiduna dugu, Euskara eta gaztelania erabiltzen ditu bere obretan zehar. Eta idazleek hizkuntza bat menderatzen nahiko lan izaten badute, pentsa dezakegu ez dela makala Martinen ahalegina arlo horietan ere.

Gure protagonistaren nortasuna eta ekintzak horren ugariak eta zabalak izanik, ulertuko ahal du irakurleak haren inguruan markatu dugun hari murrizta!

Idazteko zaletasuna: Andoain

Martin andoaindarra dugu jaiotzez, harako Manuel Larramendi ospetsu hura bezala, eta hark bezala izan du idazteko zaletasuna. Zenbait gaik biak batera kezkatu izan dituzte; euskara eta bere inguruko gorabeherak; politika, Gipuzkoa batez ere Larramendiren kasuan, Euskal Herria Martinen kasuan... Biek idatzi izan dute euskaraz eta gaztelaniaz: hitzaurreren bat Larramendik, literatur obrak eta makina bat artikulu eta elkarrizketa Martinek.

H: Idazteko zaletasuna noiz sortu zitzaizun gogoratzen zer?

M.U.: Nik La Sallen estudiatu izandu dut. Eta La Salleren ondoan zegoen Acción Católicako biblioteca txiki bat, eta gazteentzako liburuak, gustoko irakurketa han ezagutu nuen. Han zeuden Salgarik idatzitako liburuak, eta beste batzuk ere bai, baina haiek dauzkat buruan. Nik haiek irakurri nituen ez fikzio lana zelako, nik orduan hamaika hamabi urte izango nituen, eta pentsatzen nuen: "Gizon horrek zenbat pasa ditu! Harrigarria da gizon horrek horiek denak pasa eta gero neri zentzu guzti horiek pasaraztea. Izugarria iruditzen zitzaidan. Nik bizi nituen haiek gertakizun zoragarriak bezala. Eta sortu zitzaidan horrek bezala egiteko gogoia.

H: Oroitzen zara lehenbiziko aldiz edo zer edo noiz idatzi zenuen?

M.U.: Behin esan zidan Andoaingo apaiza izanak, Don Juan Arangurenak: "- Zuk badakizu lehenengo gauza non idatzi zenuen? - Lehenengo gauza ez dakit, baina badakit hamalau hamabost urterekin Bilbon... - Ez, ez, ez, lehenago! - Hara, Larramendiren omenezko jaialdia egin genuen Andoainen, eta askatu nizuen zerbait idazteko Larramendiz, eta zuk atera zenuen saria!" Eta ni ez nintzen oroitzen. Ni oroitzen nintzen Udaletxeko arkupean jarri gintuztela bazkaltzen, eta eman zigutela paella forma berezi batekin, katiluarekin forma eginda bezala.

Gero, banuen joera bat idazteko, beti hori gustatzen zitzaidan. Eta gero, gerra denboran, nik hamalau hamabost urte nituen, Bilbon ginen, gogoratzen naiz bazirela Barcelonako *Pulgarcito* eta *TBO*, eta Bilbora etortzen ziren. Konkurtsoak izaten ziren, idazteko zerbait eta irabazten bazenuen bidaliko zizutela eta, motibatzeke. Behin bidali egin nuen eta egun batean kartroak ekartzen dizkit bost edo sei liburu: lehenengo saria irabazi nuela, alegia.

H: Idazle ofizioa nola ikasi duzu?

M.U.: Nik etxean ez nuen sekulan liburu bat ikusi. Nere aitak justu periodikoa irakurtzen zuen, eta nere ama zen ttikitan edo irakurtzen zerbait, eta gogoratzen naiz nola etortzen ziren etxera astean behin folleto txiki batzuk, haiek ikusten nizkion amari, eta noizean behin irakurtzen: *Santa Genoveva de Brabante*, historiak *por entregas* izaten ziren. Nik hori besterik ez nuen ikusi etxean.

H: Nola hasi zinen kazetari lanetan?

M.U.: Badakizu zer lan egin nuen gerrakoak pasa eta gero? Gerra pasa eta gero bidali ninduten Afrikara, han pasa nituen hiru urte zorri tartean. Etorri nintzenean

"Laborde Hermanos"en lan egiten nuen, *Euskaldunan* jokatzeko nuen futboleko sekretarioa nintzen... badakizu, oso mugitua beti. Eta esan zidaten behin Andoaingo korrespondentsal lana egingo nuen *Diario Vascorako*. Hala hasi nintzen, herriko notak eta egiten. Bi aldiz deitu zidaten Donostiara *Etxeberrieta* ia zergatik jartzen nuen txekin. Kontuz ibiltzeko, 1946an izango zen hori.

H: Izango duzu bestelako pasadizorik holako lanetan...

M.U.: Gogoratzen naiz nere abenturetako bat, oraindik ez dut inoiz kontatu; jakin nuen behin, 1945ean izango zen, Langara Argentinan urteak pasa eta bazetorrela. Han ginen gu Andoaingen, zai ta zai ta zai, eta deitu nuen *Diario Vascora* esanez mesedez itxoiteko, pasa nahi nuela telefonoz Langararen etorreraz zerbait. Gurdian bat geratzen zela eta telefonoz hartuko zidala. Hor agertu zaigu gure Langara eta esan nion zerbait egin nahi niola, baina jendea izugarri eta ni, berriz, periodistaren borroka. Azkenean, jarri ginen bazter batean, eta hartu nizekion nota luzeak, garai hartan nik uste nuen emango ziotelako akaso lehenengo orria edo, badakizu, galdetu nizekion berebiziko gauzak. Gero, idatzi, eta ailegatzen naiz telefonora, ondoan jendea eta. Deitzen dut eta galdetzen dit: – Bueno, ¿qué es lo que pasa, ha llegado? – Sí, ya ha llegado. – Ha llegado, pero ¿a qué hora? – Sí, pero déjame decirte que le ha recibido su hermano... – Bueno, está muy bien gracias". Eta moztu egin zidan. Nere aurreneko frustrazioa. Gero, hurrengo egunean zer etorriko ote zen, eta "ANDOAIN. Después de muchos años jugando en la Argentina... llegó Isidro Langara". Hor geratu zen nere lan guztia. Nere aurreneko periodista lana hura zen, bai!

Idazle ofizioa: Venezuela

H: Eta 1947an Ameriketara zoaz. Venezuelara, urtetan biziko zara bertan.

M.U.: Hara joan nintzen; askatasuna! Hauteskundeak ziren eta Romulo Gallegos idazlea egin zuten lehendakari, Caracasen Eusko Etxera joaten nintzen, *Euzko Gaztedi* eratu nuen, neska mutilak batera, ordurarte galerazia baitzen hori, eta baimena eman ziguten hala eratzeko.

Euzko Gaztedi aldizkaria hileroko egiten genuen "Gestetner" kopiagailu zahar baten bidez. han hasi nintzen: euskarazko orrialde guztiak nik idazten nituen. Aldizkariak orain dela bost urte iraun du berrogei urtez iraun du.

Orduan han ari ginela pentsatu nuen periodistiko batean hastea. Han bazegoen *La Esfera*. Joan nintzen apal apal direktorearengana, baina ezin izan nuen hasi. Beste lan batean hasi nintzen. *General Motorsen* kontabilitate kontuak egiten, baina nik beti gogoan bestea.

H: Hala ere ez zenuen amorerik eman.

M.U.: Nik banuen lagun bat, aita arabarra eta ama Venezuelakoa zuena, eta esan zidan zeozer aurkituko zidala, eta behin etorri eta esan zidan: "Martin tengo un trabajo para tí en *Elite*. Me han hecho director". *Elite* zen Venezuelen zegoen asteroko bakarra. Eta han eskaini zizkidan astean bi erreportaia. Nik idazteagatik edozer gauza.

Etxera joan nintzenez: "– Ama, hasiko naiz idazten. – Eta zenbat irabaziko duzu? – Larehun bolibar hilean. – Nola utziko duzu amerikanoekin duzun lana, mila eta berrehun irabazten badituzu! Non sartu behar duzu gizona! Abenturan sartu?"

Abenturan sartu nintzen, eta zaila zen, antzematen zioten bati kanpotarra zela, eta zailagoa zen, gainera, zuk erabiltzen zenituen hitzak ez ziren han normalean erabiltzen zirenak borroka handia izan nuen. Handik zortzi hilabetera ia dena neronek egiten nuen, zergatik zuzendariak edan egiten zuen, hango gazte gehienek bezala, eta batzutan etortzen zen goizeko hamarretan lanera.

Handik urtebetera bota egin zuten. Neri pena handia eman zidan. Orduan nagusiak esan zidan neri hartzeko. Hartzea neretzat kontzientziako problema bat zen. Gogoratzen naiz handik zazpi hilabetera *Euskal Etxean* geundela lehengo zuzendariarekin, periodista kanpotar batzu bazeuden eta esan nuen: "Yo soy periodista por casualidad, pero una casualidad que se la debo a este señor. Este es el que me llamó siendo extranjero, sin derechos ni oportunidades para escribir". Geroxeago, aparte batean esan zidan berak: "Ya me alegro que hayas dicho tú eso, porque cuantas veces he ayudado a otros y nunca me lo han dicho".

Garai hartan bota zuten lehendakaritzatik Romulo Gallegos, eta sortu zen hiru koroneleko junta militar bat, eta horietako bat hil egin zuten. Drama izugarria izan zen. Ni mugitu nintzen eta prestatu genuen gauza grafiko bat: non hil zuten, nondik nora... Hiru edizio egin genituen eta saldu egin ziren. Eta deitu zidan *El Nacionaleko* zuzendariak, Miguel Otero Silvak. *El Nacional* zen Venezuelako diariarik onena. Eta hori beste neurri batean idazteko zen, baina ni ez naiz egunkariko periodista izan, gehiago idatzi ditut erreportajeak eta literaturarekin lotutako gauzak. Nere nagusiarengana joan, azaldu nion eta besteak eskaintzen zidana eman zidan.

H: Eta ipuinak idazten noiz hasi zinen?

M.U.: Han, hiru edo lau tokitan, ipuin lehiaketak antolatzen ziren urtero. Oso sari inportanteak izaten ziren garai hartan. Upuina zen literatur jenero famatuena. Ni purebak egiten eta ibiltzen nintzen, idazten eta. Behin *United Presseko* iparramerikar bat etorri zen eta esan zidan: "Ya serías capaz de editar una revista todos los meses en la Creole?" Creole zen *Creole Petroleum Corporation*, oso konpainia handia zen, Venezuelen hogeitasei mila langile zituen, eta argitaratzen zuen *El Farol* izena zuen errebista kulturala. Estatu Batuetan *The Lamp* zen, Colombian *El Fanal* zen.

Beste lan klase bat zen, beste seguridade bat, toki lasaia... ez nuen ezer esan, berriz etorri zitzaizkidan eta egin nintzen joan. Eta honera bueltatu arte han pasa nituen azkeneko hamabost urteak, publikazio guztien buru. Eta denbora libre gehiago nuenez, hasi nintzen idazten, bidaiak egiten, eta pixkanaka pixkanaka hasi nintzen erreportaiak egiten, ipuin batzuk idazten.

Eta hala irabazi nuen hirugarren sari bat. Gero, bigarren sari batzu ere irabazi nituen, eta behin aurrenekoa, *El Nacional* saria. Aurrenekoari, lehiaketa periodikoak berak antolatzen duenez, egunkariko lehenengo orria eskaintzen zioten, argazki eta guzti. Inportantzia izugarria ematen diote.

Gero sortu zuten *El Nacional* erreportaia saria. Lehenengo egin eta irabazi egin nuen. *El Nacionaleko* zuzendariak zera esan zidan: "No voy a organizar más premios

porque los vas a ganar todos". Astero publikatzen nituen erreportaiak, eta gero liburu modura argitaratu zuten: *Cuando los peces mueren de sed*.

Liburu hortan ageri da nere konstanteetako bat: nik nahi izaten dut gauzak osorik egin. Ez naiz konformatzen erreportaje batekin, gero beste batekin... iduritzen zait flekoak uzten ari naizela. Neri gustatzen zail osotasuna ematea. Eman nuen Venezuela osoaren berri: Mendebaldetik Ekialdera, Iparraldetik Hegoaldera.

Osotasun hori beste lan batzuetan ere ikusten da: hasi nintzen egiten Venezuelara joandako kanpoko jendeari buruz, italianoak, polakoak... emigranteen problemak ziren ni gehien kezkatzen nindutenak. Eta idatzi nuen *El Nacionaleko* lehenengo saria izango zena: *Un real de sueño sobre un andamio*. Caracasen bi torre handi egiten ari ziren ofizinarako, han lan egiten zuten italianoek. Denak eguzkiarekin erre erre eginda ziren. Pena ematen zidan eta idatzi nuen holako italiano baten historia.

Amerikano batek esaten zidan: "– ¿Tú por qué siempre tienes que escribir sobre cosas tristes? – Porque de lo alegre ya se ocupará otro. A mí me duele el dolor, yo siento el dolor del prójimo".

Aritu nintzen ipuinak idazten emigrazioko aspektu diferenteei buruz, sentitzen nuen hori borobildu nahia, hori esplikatu nahia, baina osorik emanda. Esaten dute idazlea jainko txiki bat dela, jainko txiki frustratu bat, gauzak egiten dituela bere gisa, osoago edo. Idazleak dagoena nolabait zuzendu nahi du, erakutsi nahi du modu berezi batean.

H: Eta euskaraz noiz hasi zinen idazten?

M.U.: Hori egiten ari nintzela, *Eusko Etxera* Agirre lehendakaria etorri zen, 1959an, eta sariketa bat antolatu zen euskaraz. Eta idatzi nuen gerra garaiko Andoaingo gertakizun batean oinarrituta, eta saria irabazi nuen, baina oso klasikoa zen. Nere teknika berriekin euskaraz idatzi nuen, orain egiten ari naizen bezala. Teknika batek, hizkuntzak laguntzen badio, funtzionatzen du. Hizkuntzan dago problema, beti borroka izan dut hizkuntzarekin; han Venezuelako hizkuntza eta hemen, euskararekin.

Zergatik ez nuen idatzi euskaraz emigranteen kontu hori eta zergatik egin nuen euskaraz Euskal Herriko gai bat? Ni ez nintzen konturatzen orduan baina nonbait lotsa ematen zidan agertzea gure herriko problemak. Kanpoko urrutitik bezala ematen duzu, *ez duk nerea*. Euskaraz ezin nuen egin ez zelako hizkuntza hartarako. Euskal gaia zen, berriz euskaraz egiteko. Eta beste aldetikan, orain egin nezake euskaraz hangoa, baina garai hartan euskaldunak problema hartan jartzeko, euskaraz halako gordintasunak eta egiteko ez zetorren burura ere. Horiek dira gero neronek esplikatzen ditudan gauzak, ez garai hartan hala nituenak. Baina perspektiba bezala ikusten dut, eta nik uste hori zela. Horrelaxe atera ziren atera ziren bezala.

H: Garai hartan ez zen euskaraz gauza askorik idatziko.

M.U.: Nik *Iltzalleak* idatzi nuen, eta hura izan zen Venezuelen euskaraz idatzi zen lehenengo liburua. Nahiz eta euskaldunak aspalditik hor izan, ez zuten ezer idatzi euskaraz. Andima Ibiñagabeitia, hitzaurrea idatzi zuenean konturatu zen, eta hala jarri zuen.

Badakizu zer irakurri nuen, gauza berri bat, euskaraz asko gustatu zitzaidana?

Andimak behin esan zidan: "– Tori hau! – Zer da? – Hau *Haur besoetakoa* da, bidali dit joan den astean Jon Mirandek". Ordura arte irakurri nuen euskararik biziena,

berriena. Gaiaz aparte oso ona iruditu zitzaidan. "Holako gauzak ere idatzi daitezke euskaraz!" Holakorik ez zenuen inon ere. Orduan erreferentziarik ez genuen. Nik nuen hiztegi bakarra zera zen: *Bera Mendizabal*. Han nengoela ari zen Plazido Mujika egiten.

guk ezin genuen influentzia handiak izan. Oso gutxi irakurtzen genuen hemengo idazle berrien gauzarik. Nik gaztetxo talde bati euskara erakusten nien nekiena, nere Andoaingo euskara.

Hondarribia

H: Venezuelatik bueltatu zinetenean Hondarribia aukeratu zenuten bizitoki. Bazenuen lehendik harremanik?

M.U.: Nik Hondarribia ez nuen ezagutzen, mutil koskorra nintzela ez nuen ezagutzen. Ni etortzen nintzen attonarekin urtero Lezora. Mutil koskorretan pasatzen nintzen Irundik, urtean behin bazkaltzera joaten baiginen Biarritzera. Baina nik Hondarribia ez nuen ezagutzen.

Ameriketara joanda han ematen didate Hondarribiko erretratua. Ezkondu nintzenez Otaño pintoreak, Hondarribian denbora batena bizi izan zena. Venezuelan zegoen eta erregalatu zidan kuadro bat, Hondarribia. Gero, handik puska batera, 1956an edo 1957an, Venezuelara dator Hondarribitikan beste bat, eta Caracasen jartzen dizkit aurrean Hondarribiko koadro guztiak, eta ni txoratu egin nintzen. Pintore hori izan zen Enrique Albizu. Eraman zizkidan kuadroetatik bi aukeratu nituen, eta ni hasi nintzen paisajea eta jendea nereganatzen nere etxera.

Halako batean Venezuelen garelara erabakitzen dugu Euskal Herrira bueltatzea. Planeatzen dugu nola etorri. Neri ez zidaten etortzen uzten. Orduan emaztea eta haurrak bidali nituen Irunera. Azkenean sartzen utzi zidaten. Ni etorri nintzen 1968an lehenengo aldiz Hondarribira. Etxe bila hasi eta azkenean bueltatu nintzen ni Venezuelara etxea aurkitu gabe. Andrea Irunen gelditua zen eta telegrama bidez adierazi zidan etxea aurkitu zuela: Nere presa zen mutilak bazituela hamar urte eta batxileratoan sartu behar zuela, han gelditu izan balira bertago egongo ziren.

H: Venezuelen bertan izan zenuen bestelako kontaktorik Hondarribiarekin...

M.U.: Venezuelen nengoen izan nuen beste kontakto bat Hondarribiarekin, oraindik ezagutu gabe. Esan zidan Albizu: "Allí hay un cura pequeño, muy majo, que trabaja mucho con los muchachos, que tiene una revista en euskera. Si le mandases una cosa escrita le encantaría". Don Joxe zen, *Don Joxe ttikia*. Bidali nizkion bi edo hiru lan, eta agertu zituen, eta hemen argitaratu zituen. Hori izan zen nere lehenengo kontaktoa Hondarribiarekin. Orduan ez nuen pentsatzen etortzerik. Baina azkenean, gero, 1968an, erabaki genuenean 1969an etorri ginen.

H: Zure liburuetan agertu izan da Hondarribia.

M.U.: Eta etxe honetan nagoela liburu asko idatzi ditut.

Liburu bat aipatuko nuke. Hondarribiarekin zerikusirik handia duelako. *Las brujas de Sorjin*. Hondarribia, Pasai Donibane eta Andoainek egina, eszenarioa hori da. Eta aukeratu nuen ezkutuko bilerak egiteko baserria Santzenea da, eta nik jarri nion Andoaingo baserri baten izena. Nere deskripzio guztiak han daude.

Gero beste ipuin askotan agertzen da Hondarribia. Orain idazten ari naizen batean ere ageri da...